

Штук О. В.,

здобувач Харківського
національного університету
внутрішніх справ

УДК 342.98

Аналіз значення доказування в справах про адміністративне правопорушення

Виконання зобов'язань, взятих на себе державою перед особою, пов'язується зі створенням відповідної системи гарантій, серед яких центральне місце посідають саме правові гарантії як форма опосередкування інших, їх види, або самостійний правовий засіб захисту та охорони прав, свобод та законних інтересів особи. В цьому контексті слід відмітити, що найбільш актуальним щодо забезпечення цих складових правового статусу особи, є питання, яке стосується сфери правозастосування, у тому числі сфери адміністративно-юрисдикційної діяльності державних органів та їх посадових осіб по застосуванню заходів адміністративного примусу. Реалізація останнього повинна відбуватися на ґрунті дотримання принципу верховенства права та забезпечувати обґрунтованість та законність його застосування. Саме такий підхід знайшов своє відображення в положеннях Концепції реформи адміністративного права, приписах Указу Президента України «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» від 18 лютого 2002 р. Це вказує на необхідність вдосконалення цього аспекту діяльності правозастосовних органів, де одним із самостійних напрямків виступає вдосконалення доказування у справах про адміністративне правопорушення.

Питанням юридичного доказування, у тому числі в адміністративному праві, присвячено значну увагу як в загальних, так і в спеціально-юридичних дослідженнях. Так, їх простежували В. Б. Авер'янов, С. С. Алексеев, Д. М. Бахрах, Р. С. Белкін, Є. В. Додін, В. Я. Дорохов, П. С. Елькінд, С. В. Курильов, П. О. Лупинська, О. В. Петришин, В. П. Петков, Д. В. Приймаченко, М. С. Строгович, А. Н. Трайнін, Г. О. Туманов, Ф. Н. Фаткулін, В. К. Шкарупа та інші. Вітчизняні вчені в цій сфері опрацювали змістовний теоретичний фундамент, що став основою для розробки та прийняття низки нормативно-правових актів, які в тому чи іншому аспекті регламентують юридичне доказування в правозастосовній сфері. Але ті чи інші теоретичні напрацювання з розвитком правової науки потребують свого оновлення, що обумовлено змінами в суспільних відносинах, в формах та методах здійснення правозастосовної діяльності, наприклад, в частині розширення меж використання показань технічних приладів та засобів як доказів у справах про адміністративні правопорушення. Тому, на наш погляд, враховуючи незавершеність процесу реформування адміністративного, судового та процесуального законодавства, існує потреба в дослідженні змістовних рис поняття доказування, зокрема в частині визначення його сутнісних ознак та змісту в частині, яка стосується доказування у справах про адміністративне правопорушення. Саме тому метою цієї статі нами обрано виявлення сутності

та змісту доказування в справах про адміністративне правопорушення. Отримані результати, як ми вважаємо, можуть бути покладені в основу подальшого вдосконалення цього аспекту адміністративно-юрисдикційної діяльності державних органів та їх посадових осіб по застосуванню заходів адміністративного примусу.

Насамперед хотілося б звернути увагу на те, що основою вказаної діяльності, окрім інших принципів, повинен бути принцип верховенства права, який здійснює свій вплив на всю правозастосовну сферу. Так, В. Стефаник відмічає, що передбачений Конституцією України (ч. 1 ст. 8) принцип верховенства права означає підпорядкування діяльності державних інституцій потребам реалізації та захисту прав людини, пріоритетності останніх перед іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави [1, с. 5]. І як можна відмітити, аналізуючи правозастосовну діяльність держави та її органів, однією з умов всебічної реалізації цього принципу є існування особливого правового механізму (порядку) притягнення особи до будь-якого з видів юридичної відповідальності. І саме цей порядок доведення провини особи не тільки забезпечує обґрунтованість та законність застосування примусу, а й сприяє досягненню відповідних завдань правозастосовної діяльності на ґрунті принципу верховенства права.

Так, забезпечення досягнення завдань Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 1) нерозривно пов'язано з діяльністю уповноважених органів та їх посадових осіб, які здійснюють провадження, розгляд та вирішення справ про адміністративні правопорушення (ст. 213), де значна частина такої діяльності пов'язана з доведенням винуватості або невинуватості особи. В юридичній науці таку діяльність характеризують як «доказування». Тому ми можемо вказати на те, що доказування як складова адміністративно-юрисдикційної діяльності, маючи своє призначення, спрямована на досягнення конкретних цілей. С. В. Продайко підкреслює, що у вирішенні задач будь-якого виду юрисдикційного провадження особливе місце приділяється процесуальному доказуванню, тобто діяльності компетентних органів (їх посадових осіб) по всебічному, повному і об'єктивному дослідженню фактичних обставин справи за допомогою доказів [2, с. 13]. І цю думку ми повністю підтримуємо.

Отже, на підставі вищенаведених положень, попередньо можна відмітити, що доказування є, по-перше, невід'ємною частиною діяльності по провадженню у справах про адміністративні правопорушення, по-друге, його процедура, результати виступають певною правовою гарантією прийняття обґрунтованого та законного рішення у справі, а також забезпечення дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності, а, по-третє, доказування сприяє досягненню як мети застосування адміністративної відповідальності (ст. 23), так і взагалі завдань Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП) (ст. 1).

Саме тому, щоб досягти мети цієї статті доцільно, з урахуванням напрацювань вчених-юристів, змісту сучасних стандартів правової процедури притягнення особи до юридичної (зокрема адміністративної) відповідальності, дослідити поняття «доказування» з точки зору виділення його сутності та змісту в межах діяльності, що виникає у зв'язку з провадженням у справах про адміністративне правопорушення. В цьому контексті погодимось з Є. В. Додіним, який звертає увагу, що правозастосування як особлива форма діяльності виконавчо-розпорядчих органів здійснюється на підставі суворого дотримання закону та у виконанні закону, а тому в основу висновків у конкретній справі може бути покладена інформація, яка отримана і зафіксована в порядку, визначеному законом, де таку інформацію законодавець називає доказом [3, с. 3].

Аналіз значення доказування в справах...

Те, що доказування є доволі важливою складовою діяльністю, пов'язаною з притягненням особи до юридичної відповідальності, знаходить своє відображення в багатьох нормативно-правових актах, які регулюють питання шляхів та форм вдосконалення правоохоронної системи України (Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28.04.1992 № 2296-ХІІ, Укази Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 15 лютого 2008 року, «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 № 311/2008, «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 № 361/2006). Отже, така увага до питання доказів та доказування з боку законодавця свідчить про те, що воно ще остаточно не вирішено як в теорії права, так і в практиці його застосування.

Відповідно є підстави для висновку, що така невизначеність створює певні перешкоди під час вирішення справ про адміністративні правопорушення, у тому числі і в частині використання показань технічних приладів та засобів як доказів у цих справах. Наприклад, звернемо увагу на останні зміни до ст. 251 КУпАП в частині розширення меж застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху. Ці зміни викликали неоднозначну реакцію як серед юристів, працівників відповідних служб, так і громадян, чії права та законні інтереси обмежуються внаслідок накладення адміністративних стягнень на підставі показань цих технічних приладів та засобів.

С. В. Слинко в цьому контексті вказує, що практика доказування є системою, що розвивається, де зміни й доповнення пов'язані з використанням досягнень науки для максимального підвищення її результатів [4, с. 43]. Саме тому, як ми вважаємо, розглядаючи доказування як певну системно-організовану діяльність, виявлення її сутності та змісту сприятиме розробці нових та вдосконаленню існуючих форм та методів здійснення доказування з урахуванням сучасних досягнень як правової науки, так і інших галузей знань.

Попри все, перед юридичним аналізом наукових поглядів та законодавчих положень щодо доказування, звернемо увагу на значення цього слова в мовознавстві [5, с. 136]. Його аналіз вказує на те, що в загальному (повсякденному) значенні поняття «доказування» та дієслово «доказати» характеризують певну сферу людського буття (взаємодію між її людьми), яка пов'язана з діями щодо отримання, аналізу та використання інформації, яка відбувається в певних формах та спрямована на досягнення певної мети. Звісно, такий аналіз ще не дає підстав для розкриття того змісту поняття «доказування», яке воно має в юридичній науці. Тому, щоб розкрити риси цього поняття в контексті його використання в праві, проведемо також аналіз поглядів науковців.

Так, узагальнення точок зору науковців (С. С. Алексеева, Р. С. Белкіна, Д. О. Бочарова, Є. В. Додіна, О. М. Круглова, П. А. Лупінської, М. С. Строгович, В. К. Шкарупи [6, с. 247–248; 7, с. 1; 8, с. 10; 3, с. 5–55; 9, с. 8; 10, с. 26; 11, с. 295; 12, с. 23]) стосовно діяльності з дослідження обставин юридичної справи, яка в правовій літературі отримала назву доказування (доведення) [13, с. 336], дає підстави вести мову про існування двох основних підходів до розуміння поняття доказування – широкого (як поєднання фактичної діяльності з розумовою) та вузького (лише фактична діяльність). Таке подвійне значення цього поняття вказує на те, що доказування реалізується двома шляхами: шляхом фактичних дій особи

щодо збирання, дослідження та оцінки доказів, а також шляхом розумової її діяльності, пов'язаної з виявленням та використанням отриманих в процесі фізичної діяльності результатів. Це вказує на те, що будучи взаємопов'язаними та взаємообумовленими, вказані аспекти прояву доказування в праві повинні отримувати своє належне закріплення та регламентацію кожної з форм доказової діяльності. На наш погляд, прикладом цього в КУпАП є наступні статті: щодо фактичної діяльності (ст. ст. 245, 251), щодо розумової діяльності (ст. 252).

У цьому контексті, як ми вважаємо, більш доцільно вести мову не про два окремих підходи (широкий та вузький), а про те, що єдине за змістом та сутністю явище (доказування) має дві взаємопов'язані форми своєї реалізації в діяльності відповідних осіб. Це можна пояснити тим, що, як правило, будь-яка людська діяльність проявляється як в фізичних, так і психічних процесах людини, які в сукупності забезпечують досягнення мети цієї діяльності та відбуваються паралельно. Тому можна вести мову, що дослідження відповідної інформації та її оцінка завжди існують разом. Відповідно надалі під поняттям «доказування» пропонуємо розуміти єдність фактичної та розумової діяльності, що пов'язана з доказуванням у справах про адміністративні правопорушення.

Продовжуючи далі розгляд поняття «доказування», звернемо увагу на точку зору О. М. Круглова, який вказує, що юридичне доказування є різновидом (способом існування) загального процесу пізнання дійсності [9, с. 8]. І правильність цієї позиції підтверджується як позиціями науковців [3, с. 42; 12, с. 23; 7, с. 1; 10, с. 26], так і положеннями ст.ст. 245, 251, 252 КУпАП. Це, як ми вважаємо, відображує його сутність. А оскільки доказування є невід'ємною частиною діяльності правозастосовних органів, то під час такою діяльності має місце пізнання дійсності, яке відбувається в опрацьованих наукою та апробованих практикою формах за допомогою відповідних засобів пізнання, у тому числі й технічних. При цьому, основна особливість такого пізнання полягає в тому, що воно здійснюється на ґрунті права та в юридично визначеному порядку. Причому, слід відмітити, що законодавча регламентація призводить до того, що ця діяльність та відповідні її аспекти втілюються у відповідні права та обов'язки осіб, які приймають участь у доказуванні. Так, на думку Л. В. Ковалю, за ознакою цілеспрямованості можуть бути виділені: право й обов'язок досліджувати й оцінювати доказу в справі, тобто встановлювати об'єктивну істину; право й обов'язок ухвалення конкретного рішення в справі [14, с. 183–184].

Що стосується формулювання поняття «доказування», то в адміністративно-правовій науці як і в інших галузях права воно є доволі усталеним. Як правило, під ним розуміють врегульовану законом діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка полягає в збиранні, дослідженні, оцінці та використанні доказів з метою всебічного, повного і об'єктивного дослідження всіх обставин справи. Отже, можна вести мову, що зміст доказування полягає в передбачених законом діях осіб щодо збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації, необхідної для вирішення справи, в формі фактичної та розумової діяльності, що в сфері правозастосовної діяльності реалізується через здійснення особами наданих їм прав та виконання покладених на них обов'язків.

Як і будь-яка діяльність доказування має власне, притаманне лише йому значення, що відображує прояв того змісту, що містить це поняття. Так, на думку Л. М. Лобойко, значення доказування полягає в тому, що: воно дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів всіх учасників провадження; створює можливість вирішувати всі питання лише на підставі достовірно встановлених під час доказування обставин; участь зацікавлених суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації відповідних правових принципів; докази є підставою

Аналіз значення доказування в справах...

для прийняття всіх рішень [15, с. 118]. Таке комплексне значення доказування обумовлює виділення його як одного з найважливіших елементів всього провадження в справах про адміністративні правопорушення. Оскільки, як вказується в літературі, всебічне врахування конкретних обставин справи дозволяє органу уникнути помилок при винесенні рішення, з одного боку, накладення невинуватого строгих стягнень, з іншого – ліберального відношення до злісних порушників [16, с. 46].

Щодо взаємозв'язку сутності доказування, під яким ми розуміємо особливу форму пізнання дійсності та його змісту, то відмітимо, що доказування як форма пізнання реалізується через діяльність зі збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації, де, наприклад, показання технічних приладів та засобів використовуються з метою забезпечення досягнення мети доказування, а отримана за їх допомогою інформація використовується як докази у справах про адміністративне правопорушення.

З цього приводу слід відмітити, що враховуючи правовий характер доказування, результатом його здійснення є отримання не взагалі будь-якої інформації, а інформації, яка наділена певними властивостями та здатна виконувати роль підстав для доведення винуватості або невинуватості особи, встановлення всіх обставин справи. В юридичній науці форма існування такої інформації розкривається через поняття доказу. Так, С. А. Шейфером відмічено, що фактичні дані, інформація – це зміст доказів, відбиття об'єктивно існуючих фактів [17, с. 24]. З цього можна відмітити, що при провадженні в справі про адміністративне правопорушення уповноважені органи та їх посадові особи, пізнаючи правопорушення, отримують певну фактичну інформацію – докази, які виступають засобом пізнання обставин, вказаних в ст. 280 КУпАП та складають основу для вирішення справи в цілому. Відповідно, можна вести мову про те, що діяльність з доказування при провадженні в справах про адміністративне правопорушення стосується пізнання вчиненого правопорушення та особи правопорушника (ст. 33, 34, 245, 251, 280 КУпАП) завдяки отриманим під час провадження доказам.

Підсумовуючи вищенаведене в цій статті щодо сутності, змісту доказування в справах про адміністративне правопорушення відмітимо наступне:

- сутність доказування характеризується тим, що воно виступає особливою формою пізнання дійсності, яке відбувається виключно на підставі норм права;
- поза правовим врегулюванням результати доказування не вважаються юридично значимими, що є гарантією прав та законних інтересів особи, яка притягується до адміністративної відповідальності;
- пізнання дійсності в формі доказування може відбуватися в опрацьованих наукою та апробованих практикою формах за допомогою відповідних засобів пізнання, у тому числі й технічних;
- включення та використання відповідних методів, форм та засобів пізнання в процес доказування передбачає їх юридичне закріплення та визнання в якості таких явищ;
- зміст доказування утворює діяльність відповідних суб'єктів, яка стосується збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації (доказів);
- здійснення кожного з елементів доказування втілюється у відповідну діяльність (фактичну або розумову), яка здійснюється за допомогою певних засобів у притаманних їй формах, які є юридично визначеними.

І як узагальнюючий висновок можна відмітити, що доказування в справах про адміністративні правопорушення (пізнання дійсності), яке реалізується через відповідну діяльність суб'єктів адміністративно-юрисдикційної діяльності

(збирання, дослідження, оцінка, використання доказів), повинно відображувати сьогоdnішній рівень розвитку методів, форм та засобів пізнання, а також відповідати сучасним правовим стандартам в правозастосовній сфері щодо обмеження прав та законних інтересів особи. Це обумовлює необхідність вдосконалення діяльності з доказування в справах про адміністративні правопорушення саме в цьому напрямку.

Саме тому, як ми вважаємо, перспективними вбачаються дослідження питань змісту та форми доказової інформації, допустимості розширення методів, форм та засобів юридичного пізнання, спрощення діяльності зі збирання, дослідження, оцінки, використання доказів, підвищення рівня гарантій прав особи під час доказування в справах про адміністративні правопорушення та ряд інших. Саме такий комплексний підхід до вирішення досліджуваного питання забезпечить не тільки досягнення завдань, передбачених в ст. 1 КУпАП, а також забезпечить належне гарантування та захист прав та законних інтересів осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, що є одним з актуальних завдань реформування вітчизняного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стефанюк В. Проблеми вдосконалення адміністративного права та перспективи розвитку адміністративної юстиції / В. Стефанюк // Право України. – 2003. – № 1. – С. 5-7.
2. Продайко С. В. Адміністративні правопорушення у митній сфері : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / С. В. Продайко. – Ірпінь, 2003. – 22 с.
3. Додин Е. В. Доказательства в административном процессе. / Е. В. Додин – М.: Изд-во «Юрид. лит.». – 1973. – 192 с.
4. Слинко С. В. Проблемы практики доказывания Украины и России / Слинко С. В.; [под ред. А. В. Смирнова] // Доклады и сообщения на учредительной конференции Международной ассоциации содействия правосудию. Санкт-Петербург, 5–6 октября 2005 г. – СПб., 2005. – 192 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
6. Алексеев С. С. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. – Свердловск, 1973. – Т. 2. – 428 с.
7. Белкін Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Суть и методы : [учебное пособие] / Белкін Р. С. – М. : Наука, 1966.-295 с.
8. Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні питання : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Д. О. Бочаров. – Х., 2007. – 20 с.
9. Круглов О. М. Доказування і докази у справах про адміністративні правопорушення посадових осіб : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. М. Круглов. – Х., 2003. – 18 с.
10. Лупинская П. А. Доказывание в советском уголовном процессе : [монография] / Лупинская П. А. – М. : Изд-во Всесоюз. юрид. заоч. ин-т, 1966. – 102 с.
11. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : [научное пособие] / М. С. Строгович. – М. : НАУКА, 1968. – Т. 1. – 470 с.
12. Шкарупа В. К. Доказування та докази в адміністративно-примусовій діяльності органів внутрішніх справ (міліції) : [монографія] / Шкарупа В. К. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1995. – 163 с.

Аналіз значення доказування в справах...

13. Алексеев С. С. Общая теория права : [научное пособие] / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — 359 с.

14. Коваль Л. В. Административно-деликтное отношение / Коваль Л. В. — К. : «ВИЩА ШКОЛА», 1979. — 231 с.

15. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій : [навч. посібник] / Лобойко Л. М. — К. : Істина, 2005. — 456 с.

16. Производство по административным правонарушениям: Учебное пособие. — Свердловск, 1986. — 80 с.

17. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / Шейфер С. А. — Тольятти : Волжский университет им. В. Н. Татищева, 1997. — 92 с.

Штих О. В. Аналіз значення доказування в справах про адміністративне правопорушення

У статті проаналізовано загальні питання сутності та змісту доказування в справах про адміністративні правопорушення та відмічено його напрями вдосконалення.

Ключові слова: доказування, пізнання, справа про адміністративне правопорушення, доказова інформація.

Штых А. В. Анализ значения доказывания по делам об административном правонарушении

В статье проанализированы общие вопросы сущности и содержания доказывания по делам об административных правонарушениях и отмечено его направления совершенствования.

Ключевые слова: доказывание, познание, дело об административном правонарушении, доказательная информация.

Shtyh A. Analysis of value the proof in cases of administrative offenses

In the article analyzed the general questions of essence and content of proof in cases of administrative offenses and noted its direction of improvement.

Key words: proof, cognition, administrative proceedings, evidentiary information.